

Helsińska Fundacja Praw Człowieka

Raport 2019

Helsińska Fundacja Praw Człowieka (HFPC) jest organizacją pozarządową założoną w 1989 roku w Warszawie. Wywodzi się z podziemnego ruchu obrony praw obywatelskich w czasach komunizmu. HFPC jest jedną z najbardziej doświadczonych, profesjonalnych i wpływowych organizacji pozarządowych działających w dziedzinie praw człowieka w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej. Od 2007 r. HFPC posiada status doradczy w ramach Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ (ECOSOC). Misją Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka jest wspieranie kultury praw i wolności człowieka w Polsce i za granicą. Fundacja działa na rzecz wolności, państwa prawa i równości wobec prawa oraz poszanowania godności człowieka. HFPC w latach 2018-2020 planowanym bezpośrednim obszarem działalności Fundacji jest Europa i państwa, które powstały po upadku ZSRR. HFPC czerpie z globalnych doświadczeń i sieci powiązań w tym procesie, a wyniki naszych prac znacząco przyczynią się do rozwoju światowego ruchu praw człowieka. Fundacja dzieli się swoimi krajowymi i regionalnymi doświadczeniami z zainteresowanymi stronami spoza naszej części świata.

Poniższy raport podsumowuje nasze działania monitorujące, edukacyjne i prawne w 2019 roku.

1. Działalność edukacyjna, strażnicza i badawcza.

Fundacja kontynuowała i rozwijała swoją działalność w zakresie monitoringu praw człowieka, badań, analiz, pomocy prawnej i litygacji strategicznej, a także rzecznictwa, edukacji i podnoszenia poziomu świadomości społecznej.

HFPC monitorowała proces legislacyjny w Polsce zarówno na etapie prac w Radzie Ministrów, jak i na etapie parlamentarnym, i zidentyfikowała kilkanaście projektów ustaw i poprawek, które bardzo poważnie zagrażały prawom człowieka. W samym 2019 roku w przypadku ośmiu z nich HFPC przedstawiła szczegółowe opinie prawne. Oprócz ustaw zmieniających system sądowniczy kraju, szczególnie niepokojące były wśród opiniowanych aktów prawnych te, które w duchu populizmu prawnego modyfikowały prawo karne i postępowanie karne.

Umacniając swoją pozycję lidera litygacji strategicznej w dziedzinie praw człowieka w Europie Środkowej, Fundacja uruchomiła też program litygacji strategicznej w państwach poradzieckich. W odpowiedzi na zachodzące obecnie w Polsce i w Europie procesy polityczne i społeczne HFPC prowadziła strategiczne postępowania sądowe koncentrując się na czterech kluczowych obszarach: 1) prawo do niezależnego sądu ustanowionego ustawą, 2) wolność działania społeczeństwa obywatelskiego, 3) wolność słowa (w dobie polaryzacji światopoglądów i rozwoju nowych sposobów komunikowania się), 4) ochrona słabszych grup społecznych.

Fundacja ściśle współpracowała z organizacjami partnerskimi w Europie Środkowej i Wschodniej - zwłaszcza na Węgrzech i w Rumunii - intensywnie wymieniając informacje,

ekspertyzy i doświadczenia dotyczące kurczącej się przestrzeni dla społeczeństwa obywatelskiego oraz rozwijając wspólne działania rzecznicze na poziomie europejskim.

HFPC z powodzeniem pełniła rolę swoistego „hubu” dla obrońców praw człowieka i organizacji pozarządowych z krajów postsowieckich. Fundacja uruchomiła mechanizmy szybkiego reagowania w sytuacjach kryzysowych, współpracując w nieformalnej sieci z takimi organizacjami, jak Norweski Komitet Helsiński, Frontline Defenders i Freedom House. HFPC udzieliła bezpośredniego wsparcia 45 obrońcom praw człowieka w postaci czasowych relokacji, dotacji na poprawę bezpieczeństwa fizycznego i informatycznego organizacji pozarządowych oraz dotacji na podniesienie dobrostanu obrońców praw człowieka i członków ich rodzin.

Bardzo ważnym niedawnym osiągnięciem HFPC jest reaktywacja jej działalności w Rosji, m.in. poprzez uruchomienie dużego, finansowanego przez UE projektu, który obejmuje współpracę z organizacjami pozarządowymi w 15 regionach kraju.

W szczególności:

1.1. Edukacja i uwrażliwianie na naruszenia praw i wolności człowieka

1.1.1. WIODĄCYM PROGRAMEM EDUKACYJNO-FORMACYJNYM HFPC W POLSCE ORAZ REGIONIE POZOSTAJE MFF WATCHDOCS

Prowadzony od 19 lat przez HFPC program pod zbiorczą nazwą WATCH DOCS ma w założeniu spełniać rolę czynnika integrującego środowiska organizacji pozarządowych oraz branży filmowej.

Składają się nań

- Międzynarodowy Festiwal Watch Doc's „Prawa człowieka w filmie” – najstarszy festiwal filmu dokumentalnego w Warszawie. Festiwal filmu i debaty w trakcie którego projekcjom filmowym towarzyszą spotkania, dyskusje, warsztaty i inne wydarzenia – zarówno poświęcone prawom człowieka, jak i sztuce filmowej
- FUTURE DOCS - europejski projekt dla dokumentalistów i obrońców praw człowieka
- Festiwal objazdowy WATCH DOCS realizowany od 2003 roku .
- „WATCH DOCS na spacerze” (projekcje filmów z repertuaru festiwalu w ciągu roku w Kino U-jazdowski
- WATCH DOCS Zrób to sam
- WATCH DOCS on-line na platformach vod.pl i tokfm.pl, gdzie zgromadziły one kilkadziesiąt tysięcy widzów.
- Współorganizacja festiwali WATCH DOCS w innych krajach

Ponadto systematycznie przez cały rok prowadzony jest także profil WATCH DOCS na Facebooku oraz strona internetowa www.watchdocs.pl, w wersji całorocznej, a następnie w wersji przygotowanej dla konkretnych edycji festiwalu w 2019 roku dotyczyła 19. edycji MFF WATCH DOCS. Liczba fanów festiwalu na Facebooku osiągnęła na dzień 31.12.2019 r. poziom 20660.

19. MFF WATCH DOCS. Prawa Człowieka w Filmie (6-12.12.2019)

Na festiwalu zaprezentowane zostały 52 filmy (wobec zakładanych około 50), spośród których jedynie 16 było wcześniej prezentowanych w Polsce, a pojedyncze – w Warszawie. Festiwal odbywał się równocześnie w ośmiu salach projekcyjnych: trzech salach w CSW Zamek Ujazdowski (Kino, Sala Laboratorium im. Wojciecha Krukowskiego, Sala Pracownia), dwóch salach Kina Muranów oraz dwóch salach Kinoteki. Klubem

Festiwalowym, podobnie jak w latach ubiegłych, była Cafe Kulturalna. Filmem otwarcia 19. MFF WATCH DOCS był nowy polski dokument „Punkt zapalny”, w reżyserii Wojtka Jankowskiego (światowa premiera). Poza filmem Jankowskiego w sekcji konkursowej zaprezentowano dziesięć dokumentów poruszających szeroko pojętą tematykę praw człowieka, wyprodukowanych w latach 2018–2019 i odznaczających się wybitną wartością artystyczną.

Filmy oceniało międzynarodowe jury, w składzie którego znaleźli się: polski poeta i prozaik Jacek Dehnel, syryjski dokumentalista Talal Derki – autor nagrodzonego w ubiegłym roku na WATCH DOCS filmu „O ojcach i synach” (Derki ostatecznie na kilka dni przed planowanym przylotem musiał odwołać swój przyjazd), Melissa Hooper – amerykańska prawniczka i ekspertka ds. praworządności, działająca w organizacji Human Rights First, Margje De Koning – dyrektorka artystyczna holenderskiego festiwalu Movies That Matter oraz Ewa Szabłowska – kuratorka i selekcionerka filmów współpracująca z festiwalem Nowe Horyzonty.

Jury przyznało nagrodę WATCH DOCS 2019 amerykańskiemu reżyserowi Luke’owi Lorentzenowi za film „Nocna rodzinka”, śledzący losy meksykańskiej rodziny obsługującej prywatny ambulans krążący nocą po ulicach Mexico City.

Wyróżnienie jury otrzymał chilijski film „Bóg” w reżyserii Christophera Muuraya – „dzięki zajmującemu stylowi montażu ten film, pozbawiony bezpośredniego komentarza, pozwala widzom wyrobić sobie własne zdanie o rozmaitych rolach, jakie odgrywa chrześcijaństwo w społeczeństwie chilijskim.” Publiczność w głosowaniu za najlepszy film festiwalu uznała „Bo nie wiedzą co czynią” Daniela Karlake’a, poświęcony nieheteronormatywnym dzieciom wychowującym się w religijnych rodzinach, prezentowany w retrospektywie „Kto się boi tęczy”. Filmy prezentowane w ramach 19. Festiwalu wchodziły w skład stałych sekcji : „Chcę zobaczyć” prezentującej filmy dotyczące wydarzeń, postaci i tematów znajdujących się w centrum zainteresowania obrońców praw człowieka, „Dyskretny urok propagandy” poświęconej językowi propagandy audiowizualnej, „Nowe filmy polskie”, „Na krótko” prezentująca filmy krótkometrażowe wreszcie cztery przeglądy filmów – retrospektywa „Kto się boi tęczy” poświęcona sytuacji osób nieheteroseksualnych w Polsce i na świecie: „Zwyczajny ekstremizm” zawierająca wybór dokumentów prezentujących brunatną falę prawnicowego ekstremizmu w Europie; „Chłodnym okiem – nowe filmy ze Skandynawii” wreszcie „Za powodzenie naszej beznadziejnej sprawy” retrospektywa obejmująca sylwetki czwórki rosyjskich obrońców praw człowieka.

Program festiwalu obejmował też liczne wydarzenia towarzyszące projekcjom, w tym spotkania z twórcami, dyskusje panelowe, spektakl teatralny i imprezę otwarcia – „Tęczowe silent disco” (6.12. Cafe Kulturalna). 19. MFF WATCH DOCS odwiedziło 46 gości zagranicznych – byli to twórcy festiwalowych filmów, członkowie jury, przedstawiciele zagranicznych festiwali filmowych, eksperci i obrońcy praw człowieka, którzy dyskutowali z publicznością po pokazach i brali udział w dyskusjach panelowych, aktorzy Teatru.Doc, a także uczestnicy trzeciej edycji projektu FUTURE DOCS – europejscy reżyserzy i obrońcy praw człowieka. Gośćmi festiwalu byli również polscy reżyserzy, którzy spotykali się z publicznością po seansach swoich filmów. Wielu pokazom towarzyszyły spotkania twórców z publicznością. W ramach wydarzenia po raz pierwszy w historii w programie festiwalu znalazł się spektakl teatralny: „Prawozaszczytniki. Obrońcy praw człowieka”, przygotowany przez jeden z najciekawszych moskiewskich teatrów niezależnych – Teatr.doc. Przedstawienie odbyło się w dniu 10.12.2019 w Sali im. Wojciecha Krukowskiego w Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski i zgromadziło komplet widzów.

W ramach festiwalu miało też miejsce osiem dyskusji panelowych. W tym m.in. - „Zderzenie: ekologowie i władza” (6 grudnia 20.00 Kinoteka 3), z udziałem Rafała Jankowskiego, koordynatora Błękitnego Patrolu WWF Polska i dr. Marcina Stoczkiewicza, prezesa ClientEarth - Prawnicy dla Ziemi. Rozmowę prowadził Andrzej Bobiński, Polityka Insight; - „LGBT w Polsce. Od izolacji do solidarności” (7 grudnia, 18.30, Kino Muranów), w której udział wzięli: reżyser filmu „Punkt zapalny” - Wojtek Jankowski, Yga Kostrzewa z Lambda Warszawa, Mirka Makuchowska z Kampania Przeciw Homofobii i dr Mikołaj Winiewski z Centrum Badań nad Uprzedzeniami Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego. Rozmowę poprowadziła Ewa Siedlecka (Polityka); - „Trauma weteranów. Psychodeliki nadzieją w leczeniu?” (8 grudnia, 18.45, Kino Muranów), z udziałem: Janine Saget i Maxi Cohen - producentek filmu, Michaela Cooleya - weterana, bohatera filmu, Kasi Malinowskiej - dyrektorki Global Drug Policy Program w Open Society Foundations. Prowadząca: Magdalena Dąbkowska; czy - „Za powodzenie naszej beznadziejnej sprawy! Obrońcy praw człowieka w Rosji” (11 grudnia, 18.00, Centrum Zielna) – z udziałem Aleksieja Makarowa (Memoriał), Jekateriny Selezniowej (OWD-info), Anny Dobrowolskiej (Teatr.doc, Memoriał), Danuty Przywary (Helsińska Fundacja Praw Człowieka), Zbigniewa Gluzy (Ośrodek Karta), Moderator: Marek Radziwon; oraz „Psychodeliki. Polska perspektywa” (11 grudnia, 19.45, U-jazdowski, Sala im. Wojciecha Krukowskiego) – udział wzięli: Agnieszka Sieniawska - Polskie Towarzystwo Psychodeliczne, Maciej Lorenc - autor książki „Czy psychodeliki uratują świat?”, Norbert Jamróż - psycholog. Prowadzący: Piotr Pacewicz, OKO.PRESS

1.1.2. FUTURE DOCS

Najważniejszym branżowym wydarzeniem 19. MFF WATCH DOCS była trzecia edycja FUTURE DOCS – europejskiej platformy twórczych spotkań filmowców i obrońców praw człowieka, podczas których pracują oni wspólnie pod okiem ekspertów nad projektami nowych filmów dokumentalnych. (więcej w pkt. 3.2)

1.1.3. FESTIWAL OBJAZDOWY WATCHDOCS

Od 2003 r. we współpracy z wieloma partnerami z całej Polski – organizacjami pozarządowymi, ośrodkami akademickimi, teatrami, kinami i innymi instytucjami kulturalnymi – po grudniowym warszawskim festiwalu międzynarodowym organizujemy co roku Objazdowy Festiwal Filmowy

WATCH DOCS. Prawa Człowieka w Filmie. Festiwal objazdowy, który powstał i rozwija się wyłącznie w wyniku inicjatyw oddolnych, w 2019 roku odwiedził ponad 30 miast. Partnerzy Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka – współorganizatorzy festiwalu objazdowego w poszczególnych miastach – wybierają filmy z repertuaru ostatniej edycji warszawskiego MFF WATCH DOCS. Opracowują też własny program imprez towarzyszących, takich jak spotkania z ekspertami, dyskusje panelowe, fora organizacji pozarządowych, wystawy fotografii, koncerty czy spektakle. Wstęp na wszystkie projekcje filmowe i imprezy towarzyszące jest bezpłatny.

Festiwal objazdowy odwiedził w 2019 roku 31 miejscowości: Lublin, Toruń, Gniezno, Katowice, Chrzanów, Kielce, Radomsko, Słupsk, Starachowice, Żywiec, Łódź, Płock, Oświęcim, Złotoryja, Jawor, Mrągowo, Przemyśl, Tarnowskie Góry, Cieszyn, Sanok, Szydłowiec, Suwałki, Olsztyn, Busko-Zdrój, Kraków, Gorzów Wielkopolski, Rzeszów, Bielsko Biała, Częstochowa, Zielona Góra oraz Zabrze.

Łączna dla wszystkich miast frekwencja na festiwalu objazdowym wyniosła: 15 012.

1.1.4. WATCH DOCS NA SPACERZE

W całym 2019 roku prowadzono regularnie pokazy wybranych filmów z repertuaru 18. MFF WATCH DOCS w ramach cyklu WATCH DOCS na spacerze w Kinie Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski.

1.1.5. WATCH DOCS ZRÓB TO SAM

W 2019 roku wznowiony został także projekt WATCH DOCS. Zrób to sam/a – nieodpłatne pokazy sześciu wybranych filmów dokumentalnych połączone z dyskusją mógł zorganizować dosłownie każdy w Polsce. W ciągu roku zorganizowano ponad sto takich wydarzeń w całym kraju, w tak różnych miejscach, jak centra kultury, kina studyjne, siedziby organizacji pozarządowych, szkoły i uniwersytety, kawiarnie, zakłady karne.

1.1.6. WATCH DOCS ON-LINE

Podobnie jak w roku 2018 kilka festiwalowych filmów było w trakcie trwania festiwalu bezpłatnie dostępnych on-line dla użytkowników Internetu z polskimi adresami IP na kanale WATCH DOCS portalu vod.pl. Sześć tytułów: „6... 5... 4... 3... na ulicy”, „Dobre wiadomości”, „Ewangelia Eureka”, „Patriota”, „Tęczowa rodzina”, „Władca smartfonów” i „Wyzwolenie” zgromadziło wg danych udostępnionych przez vod.pl 70.829 widzów. W 2019 roku kontynuowana była także współpraca z portalem tokfm.pl, gdzie przed festiwalem i w jego trakcie bezpłatnie dla użytkowników z Polski dostępny był film „Bunt”.

1.2. Działania interwencyjne skierowane do osób przebywających na terytorium Polski (obywateli i cudzoziemców)

1.2.1. OBYWATELE POLSCY

W 2019 r. do Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka wpłynęło 2885 listów. Podczas dyżurów przyjęliśmy 486 osób. Na podstawie analizy otrzymanych spraw, Program Interwencji Prawnej podjął 70 interwencji w związku z naruszeniami praw człowieka. Interwencje te dotyczyły

przede wszystkim: przemocy Policji, traktowania osób pozbawionych wolności, niezasadnego stosowania tymczasowego aresztowania, rzetelności postępowania sądowego, wolności słowa oraz wolności zgromadzeń.

Najistotniejszym obszarem działania PIP były sprawy dotyczące potencjalnego naruszenia prawa do życia i zakazu tortur przez funkcjonariuszy Policji – tylko w tym zakresie podjęliśmy kilkanaście interwencji, np. w sprawach: mężczyzny z Konina, który nie chciał poddać się kontroli osobistej i został śmiertelnie postrzelony przez policjanta podczas próby ucieczki; mężczyzny pod wpływem narkotyków w Ełku, który sam zadzwonił na numer alarmowy 112, a następnie zmarł podczas interwencji Policji; uduszenia obezwładnionego mężczyzny podczas domowej interwencji Policji w Myszkowie czy śmierci po użyciu paralizatora podczas interwencji Policji w Inowrocławiu. W 2019 r. zapadł ponadto wyrok I instancji w sprawie Igora Stachowiaka, który w 2016 r. zmarł podczas zatrzymania w Komisariacie Policji Wrocław-Stare Miasto po użyciu paralizatora. Zgodnie ze stanowiskiem HFPC – występującej w postępowaniu w charakterze organizacji społecznej – wszyscy oskarżeni zostali skazani na kary bezwzględnego pozbawienia wolności.

Na szczególną uwagę zasługuje również wystąpienie HFPC do Ministra Zdrowia dotyczące systemowych problemów psychiatrii dziecięcej w Polsce oraz opinia prawna dotycząca postępowania dyscyplinarnego wobec sędzi Aliny Czubieniak. Sprawa A. Czubieniak to pierwszy przypadek przypisania winy sędziemu przez Izbę Dyscyplinarną SN za merytoryczną treść orzeczenia. Nowa Izba SN – co niedopuszczalne – podjęła się oceny konkretnego rozstrzygnięcia sądu w trybie postępowania dyscyplinarnego. Jedynie na marginesie stwierdzić należy, że rozstrzygnięcie s. Czubieniak było zgodne z gwarancjami EKPC i aktualnie obowiązującej dyrektywy o dostępie do adwokata – sędzia nie zastosowała tymczasowego aresztowania wobec podejrzanego niemającego obrońcy, gdy jednocześnie zachodziły wątpliwości co do jego poczytalności (zachodziła zatem tzw. obrona obligatoryjna).

Jednym z sukcesów PIP była interwencja dotycząca warunkowego tymczasowego aresztowania Michała Lisieckiego – wydawcy gazet „Wprost” i „Do rzeczy”. Helsińska Fundacja Praw Człowieka od 2014 r. zajmowała się zagadnieniem warunkowego tymczasowego aresztowania w kontekście możliwości wstrzymania wykonalności uchylecia izolacyjnego środka zapobiegawczego po wpłacie sumy poręczenia majątkowego wyznaczonej przez sąd. Sprawa M. Lisieckiego była pierwszą, kiedy to sąd zdecydował się na takie wstrzymanie wykonalności już po przyjęciu protokołu uiszczenia sumy poręczenia, co jest wprost niezgodne z kodeksem postępowania karnego. Po opinii HFPC, SO we Wrocławiu zdecydował o natychmiastowym uchyleciu tymczasowego aresztowania wobec Michała Lisieckiego.

Osobną formą zaangażowania PIP jest obserwacja postępowań sądowych, w których dostrzegliśmy możliwość naruszenia prawa do rzetelnego procesu, prowadzona na terenie całego kraju. W 2019 r. przeprowadziliśmy 259 takich obserwacji, z których w 150 sprawach obwinionymi i oskarżonymi byli uczestnicy zgromadzeń publicznych. Procesy te dotyczyły zdarzeń, które miały miejsce m.in. podczas: „miesięcznic smoleńskich”, Marszów Niepodległości, zgromadzeń organizowanych przez ONR, demonstracji pod Sejmem, protestów w Puszczy Białowieskiej, Marszów Pamięci Żołnierzy Wyklętych czy manifestacji KOD. W

listopadzie 2019 r. HFPC opublikowała szczegółowy raport obejmujący materiał zgromadzony podczas obserwacji w okresie od marca 2018 r. do czerwca 2019 r.

W 2019 r. opublikowaliśmy także raport pt. „Molestowanie na polskich uczelniach publicznych”.

1.2.2. CUDZOZIEMCY (UCHODźCY I MIGRANCY)

2019 rok to kontynuowanie przez HFPC, mimo coraz bardziej złożonej sytuacji na polskich granicach (zwłaszcza wschodniej) a także występujących znacznych ograniczeń, udzielania pomocy prawnej cudzoziemcom, w tym osobom ubiegającym się o azyl, uchodźcom, nielegalnym migrantom i innym cudzoziemcom. Porad udzielano w biurze HFPC (co najmniej raz w tygodniu), telefonicznie, pocztą elektroniczną oraz zwykłą a także odwiedzając ośrodki recepcyjne (10 wizyt) i detencyjne (10 wizyt). Tą formą pomoc prawna została udzielona około 400 cudzoziemcom. Podejmowaliśmy również działania procesowe, braliśmy udział w rozprawach sądowych, w postępowaniach sądowych, do których przyłączaliśmy się jako organizacja społeczna, uczestniczyliśmy w kilku krajowych i międzynarodowych spotkaniach z innymi organizacjami działającymi w obszarze azylu, zapewnialiśmy identyfikację osób szczególnie wrażliwych na potrzeby postępowania azylowego lub detencyjnego, wreszcie kierowaliśmy naszych klientów do psychologów (zarówno prowadzących praktykę prywatną jak i pozarządowych) oraz lekarzy. Współpracowaliśmy z innymi organizacjami (nieprawniczymi), które kierowały swoich klientów do HFPC. Przedstawialiśmy ponadto pisemne interwencje w postępowaniach przed sądami krajowymi i międzynarodowymi jako tzw. strony trzecie.

Część działań HFPC z zakresu migracji i azylu była prowadzona w ramach Konsorcjum organizacji pozarządowych, które jest nieformalną grupą 9 polskich organizacji udzielających wsparcia imigrantom i uchodźcom w 4 różnych regionach Polski. Działania prowadzone w ramach Konsorcjum przez HFPC były skierowane do nowo przybyłych osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy. Udzielano im informacji prawnych na temat procesu przyznawania statusu uchodźcy oraz ich praw i obowiązków. Ponadto, informacje prawne oraz pomoc prawna skierowana była do klientów, którzy wcześniej zostali odepchnięci przez polską Straż Graniczną z polskiej granicy w styczniu 2017 r. i których sprawy były prowadzone przez HFPC przed Sądem Administracyjnym w Warszawie, a także Naczelnym Sądem Administracyjnym oraz ETPCz. Niektórzy z nich z powodzeniem złożyli ponownie wnioski o udzielenie azylu w 2019 roku. Pomocy prawnej udzielano im w ośrodku recepcyjnym w Białej Podlaskiej.

W kwietniu 2019 roku HFPC opublikowała kolejny raport o dostępie do procedury azylowej na zewnętrznych granicach Polski (Stan obecny i przyszłe wyzwania). Raport ten podsumowuje sytuację na wschodniej granicy Polski w latach 2015-2019. Przedstawiono w nim analizę prawa krajowego, unijnego i międzynarodowego w zakresie dostępu do azylu, opisano orzecznictwo sądów krajowych i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz podsumowano wyniki monitoringu prowadzonego przez organizacje pozarządowe, Komisarza Praw Człowieka i Rzecznika Praw Dziecka. Przedstawiono w nim także zarys planowanych zmian w prawie azylowym.

W ramach HFPC prowadzono także działania procesowe na rzecz osób ubiegających się o azyl i innych cudzoziemców, w sprawach budzących obawy, co do szans na udzielenie azylu lub

cofnięcie do kraju pochodzenia bądź pierwszego bezpiecznego państwa, powrót, odmowę wjazdu i zatrzymanie.

Większość spraw dotyczyła zatrzymania wnioskodawców i odmowy udzielenia azylu. Zwraca uwagę brak identyfikacji i właściwego traktowania wnioskodawców o szczególnych potrzebach (głównie ofiar tortur, w tym ofiar przemocy seksualnej), jak również brak dostępu do terytorium Polski w celu ubiegania się o azyl (wspomniane już wyżej „przepychanki” między Strażą Graniczną a chcącymi ubiegać się o azyl na wschodniej granicy Polski). Stąd szczególną uwagę zwróciliśmy na grupy szczególnie narażone, czyli: ofiary przemocy, tortur, małoletnich, którzy często byli członkami rodzin osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy, rodziców samotnie wychowujących dzieci, ofiary przemocy seksualnej itp. Naszym zdaniem, ich potrzeby nie są odpowiednio uwzględniane przez krajowe organy zajmujące się sprawami azylowymi. Zidentyfikowaliśmy, co najmniej 14 przypadków osób znajdujących się w trudnej sytuacji, w tym przypadki zatrzymania rodzin osób ubiegających się o azyl z nieletnimi dziećmi. Szczególną uwagę przykładaliśmy do postępowań sądowych o charakterze strategicznym, tj. prowadzenia spraw przed sądami krajowymi i międzynarodowymi oraz innymi organami ochrony praw człowieka w taki sposób, aby uzyskiwane przez nas orzeczenia tych sądów prowadziły do systemowych zmian w polskim prawie i praktyce.

Wcześniej staraliśmy się określić najpoważniejsze naruszenia praw człowieka, jakie występują w szeroko rozumianym systemie azylowym w Polsce, tak aby nasze działania rzeczywiście mogły doprowadzić do zmian systemowych. Szerzej na ten temat piszemy w rozdziale poświęconym działaniom Programu Spraw Precedensowych.

1.3. Litygacja strategiczna (Program Spraw Precedensowych)

1.3.1. SPRAWY DOTYCZĄCE PRAWA DO SĄDU

Ochrona prawa do sądu zawsze stanowiła jeden z priorytetów HFPC, a ze względu na trwający w Polsce od 2015 r. kryzys praworządności działania w tym zakresie są szczególnie istotne. Z tego względu Fundacja prowadzi litygację strategiczną w tych sprawach, które dotyczą systemowych problemów utrudniających realizację prawa do rzetelnego postępowania.

W 2019 roku HFPC złożyła skargę do ETPC w sprawie sędzi przymusowo przeniesionej w stan spoczynku. Ustawa uchwalona przez parlament zdominowany przez partię Prawo i Sprawiedliwość obniżała granicę wieku obligatoryjnego przejścia w stan spoczynku z 67 lat do 65 lat (w przypadku mężczyzn) i 60 lat (w przypadku kobiet). Sędziowie, którzy chcieli kontynuować służbę czynną po osiągnięciu tego wieku, byli zobowiązani do wystąpienia o zgodę do Ministra Sprawiedliwości, przedkładając odpowiednie zaświadczenie o stanie zdrowia. Minister nie był jednak związany takim wnioskiem i miał względną swobodę przy podejmowaniu decyzji w sprawie zgody na dalsze orzekanie. W sprawie prowadzonej przez HFPC sędzia poinformowała Ministra, że pragnie dalej orzekać, ale nie załączyła wymaganego zaświadczenia uznając, że wymóg ten ma charakter dyskryminujący, gdyż mężczyźni będący w jej wieku (60 lat) nie muszą ubiegać się o żadną zgodę na pozostanie w służbie czynnej. W odpowiedzi

Minister poinformował, że z uwagi na niespełnienie przez kobietę wymogów ustawowych, nie wyraża zgody na dalsze orzekanie. Kobieta złożyła następnie odwołanie do Sądu Najwyższego, ale zostało ono odrzucone, gdyż, w ocenie SN, ustawa nie przewidywała drogi sądowej w tym zakresie. W skardze do ETPC Fundacja argumentuje, że przeniesienie sędzi w stan spoczynku naruszyło jej prawo do sądu (art. 6 EKPC), prawo do ochrony życia prywatnego (art. 8 EKPC), prawo do skutecznych środków ochrony prawnej (art. 13 EKPC) oraz prawo do równego traktowania (art. 14 EKPC).

W 2019 r. zapadło także prawomocne rozstrzygnięcie w sprawie sędzi odwołanej z delegacji, która pozwała Skarb Państwa za naruszenie dóbr osobistych w związku z publikacją na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości komunikatu podważającego jej kompetencje. Sąd Apelacyjny w Warszawie w przeważającym zakresie utrzymał wcześniejszy wyrok Sądu Okręgowego i zobowiązał Ministerstwo do opublikowania przeprosin na stronie internetowej. W ustnym uzasadnieniu orzeczenia Sąd zwrócił uwagę m.in. na konieczność formułowania przez przedstawicieli rządu wypowiedzi na temat sędziów w sposób powściągliwy, tak aby nie dochodziło do sytuacji mogących zagrażać niezawisłości sędziowskiej. HFPC złożyła w tej sprawie opinię *amicus curiae*, w której poddała analizie kwestię legalności działania Ministra Sprawiedliwości, a także granic jego wypowiedzi w świetle konstytucyjnych i międzynarodowych standardów niezawisłości sądownictwa i niezawisłości sędziowskiej.

HFPC skierowała również opinie przyjaciela sądu, do Sądu Apelacyjnego w Łodzi i w Poznaniu, w których wskazała na potrzebę zadania pytań prejudycjalnych związanych z unijną zasadą praworządności. Do wymienionych sądów wpłynęły wnioski o wznowienie postępowania w sprawach odmowy wydruku banneru dla organizacji LGBT (SA Łódź) oraz przeprowadzenia szkolenia samoobrony dla osób LGBT (SA Poznań). Wcześniej drukarz oraz instruktor sztuk walki zostali uznani za winnych popełnienia wykroczenia nieuzasadnionej odmowy świadczenia usług. W czerwcu 2019 r. Trybunał Konstytucyjny uznał przepis Kodeksu wykroczeń, który był podstawą orzekania w tych sprawach, za niezgodny z Konstytucją. W składzie TK zasiadała jednak jedna osoba, która nie była uprawniona do orzekania w Trybunale (została wybrana na miejsce sędziego już zajęte). HFPC wskazując na tę kwestię zwróciła uwagę na możliwość zadania pytań prejudycjalnych do TSUE o to, czy w świetle unijnej zasady praworządności oraz zasady niedyskryminacji sąd jest uprawniony do pominięcia skutków prawnych orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, z tego powodu, że w jego składzie zasiadała osoba nieuprawniona do orzekania, a w funkcjonowaniu tego organu zachodzą również inne nieprawidłowości (np. związane z wyznaczaniem składów orzeczniczych). Termin rozpoznania wniosków nie jest jeszcze znany.

Warto odnotować również opinię *amicus curiae* HFPC w sprawie *Kövesi przeciwko Rumunii* dotyczącej odwołania skarżącej ze stanowiska naczelnego prokuratora w rumuńskim organie zajmującym się walką z korupcją. L. Kövesi zarzuca, że jej odwołanie odbyło się z naruszeniem prawa do sądu (nie mogła skutecznie zaskarżyć decyzji w tej sprawie) oraz wolności słowa (według niej było ono motywowane jej krytycznymi wypowiedziami pod adresem rządzących polityków). W swojej opinii HFPC zwróciła uwagę na znaczenie istnienia niezależnej prokuratury dla poszanowania wolności i praw człowieka, wskazała na międzynarodowe standardy w tym zakresie oraz przedstawiła problemy wynikające z nadmiernego wpływu polityków na funkcjonowanie prokuratury w Polsce.

Oczywiście, zagrożenia dla realizacji prawa do sądu wynikają nie tylko z ograniczania niezależności sędziów i prokuratorów. Z tego też względu, HFPC w dalszym ciągu analizuje kwestię wykonania wyroku ETPC w sprawie *Rutkowski przeciwko Polsce*, dotyczącego przewlekłości postępowań sądowych. W tym zakresie HFPC przedłożyła Komitetowi Ministrów kolejną analizę, w której wskazała, że problem przewlekłości nadal nie został rozwiązany, a instytucja skargi na przewlekłość nie działa dostatecznie skutecznie. Podobną analizę HFPC przedłożyła Komitetowi Ministrów a propos wykonania wyroków ETPC w sprawach *Parol przeciwko Polsce* i *Adamkowski przeciwko Polsce*. Oba orzeczenia dotyczyły naruszeń prawa do sądu wynikających z nadmiernie formalistycznej wykładni przepisów przez sądy oraz nieudzielenie skarżącemu, osobom pozbawionym wolności występującym w procesie cywilnym, odpowiednich pouczeń na temat zasad wnoszenia apelacji. W swoim piśmie Fundacja wskazała na brak w Polsce jednolitych wzorów pouczeń w postępowaniu cywilnym, który prowadzi do znaczących rozbieżności w praktyce różnych sądów. Prace nad ujednoczeniem zasad w tym zakresie dopiero się toczą.

1.3.2. SWOBODA DZIAŁANIA SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO

Wolności zgromadzeń i zrzeszania się stanowią jeden z najważniejszych filarów każdego państwa demokratycznego. Jednakże, tak jak i w poprzednich latach, również w 2019 r. w wielu państwach europejskich, w tym w Polsce, można było zaobserwować tendencję do podejmowania przez władze licznych działań zagrażających rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego. Z uwagi na to, wszelkie sprawy dotyczące tego rodzaju zagrożeń traktowane są przez HFPC priorytetowo.

Od 2017 r. HFPC zaangażowana jest w sprawę Fundacji Malta, która organizuje szeroko rozpoznawalny festiwal teatralny w Poznaniu. Pomimo wcześniejszego przyznania finansowania przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego na okres trzech lat dotacja celowa na 2017 r. nie została wypłacona organizacji. Powodem takiego stanu rzeczy był brak akceptacji przez Ministerstwo jednego z kuratorów festiwalu. Działanie takie może zostać utożsamiane z pojęciem tzw. miękkiej cenzury, która polega na wywieraniu presji przez władze publiczne mającej na celu rezygnację z określonych działań, np. wystawienia jakiejś sztuki. Zdaniem Fundacji sprawa ma charakter precedensowy. Jest to jedna z pierwszych takich spraw na szczeblu krajowym, w której zdecydowano się nie przyznać dotacji celowej ze względu na konkretnego artystę. Znaczenie tej sprawy podkreśliła w swoim Raporcie Specjalna Sprawozdawczyni Narodów Zjednoczonych w dziedzinie praw kulturalnych, która wizytowała Polskę pod koniec 2018 r. Jednocześnie należy wskazać, że Sąd Okręgowy w Warszawie w kwietniu 2019 r. wydał wyrok, którym przyznał Fundacji Malta kwotę 300 tys. zł wraz z odsetkami od Skarbu Państwa – Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w związku z niewypłaceniem w 2017 r. dotacji celowej na organizację Malta Festival Poznań 2017. W ustnych motywach rozstrzygnięcia sąd wskazał, że zobowiązanie to miało charakter czysto kontraktowy, a zapisy umowy z 2016 roku na wypłatę dotacji celowych w latach 2016-2018 na organizację Malta Festival Poznań nie budziły wątpliwości. Sąd podkreślił, że umowa uprawniała Ministerstwo do zmniejszenia opłaty tylko w ściśle określonej sytuacji – jednak w tej sprawie nie miała ona miejsca. Sąd wskazał ponadto, że Ministerstwo już w 2015 r. wiedziało, że Oliver Friljic będzie kuratorem festiwalu, dlatego jego osoba nie mogła doprowadzić do nieprzyznania

Fundacji Malta dotacji celowej. Wyrok jest nieprawomocny, a w sprawie została złożona apelacja przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Na przestrzeni ostatnich dwóch lat Fundacja ponownie pełniej zaangażowała się w kwestię wolności zgromadzeń. Zakaz Marszu Równości w Lublinie, który został wydany w październiku 2018 r, rozpoczął falę zakazów organizowania zgromadzeń publicznych, w szczególności tych dotyczących tematyki z zakresu równości oraz wsparcia dla społeczności LGBT+. W 2019 r. tego typu decyzje wydano także w związku z organizacją Marszu Równości w Gnieźnie, Bydgoszczy, Rzeszowie, Kielcach, Lublinie i Gorzowie Wielkopolskim. W każdej z tych spraw prezydenci miast argumentowali, że nie są w stanie w pełni zabezpieczyć rzeczonych zgromadzeń oraz, że potencjalne zamieszki z nimi związane – wynikające z dużego oporu społecznego środowisk prawicowych – będą zagrażały bezpieczeństwu miast i ich mieszkańców. W każdej z powyższych spraw HFPC złożyła opinię *amicus curiae* argumentując, że zakaz organizacji zgromadzenia w tych sprawach jest niezgodny ze standardami wynikającymi z EKPC, a ponadto może mieć charakter dyskryminacyjny. W efekcie działania Fundacji oraz innych organizacji pozarządowych udało się wypracować jednolitą linię orzeczniczą i w każdej ze spraw sąd I instancji uchylił decyzję prezydentów miast.

1.3.3. SPRAWY DOTYCZĄCE VULNERABLE GROUPS

HFPC od zawsze traktuje priorytetowo sprawy dotyczące osób zaliczanych do grup szczególnie wrażliwych na naruszenia praw człowieka. Także w ostatnim roku podejmowaliśmy liczne działania w tym zakresie.

Na pierwszy plan wysunęły się tu problemy związane z niedostateczną ochroną praw osób z niepełnosprawnością. Jednym z największych sukcesów litygacyjnych HFPC w tym obszarze było postępowanie dotyczące czynnego prawa wyborczego częściowo ubezwłasnowolnionego mężczyzny. Mężczyzna ten, przebywający obecnie w domu pomocy społecznej, chciał wziąć udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Niestety, polski Kodeks wyborczy uzależnia czynne prawo wyborcze od posiadania pełnej zdolności do czynności prawnych. Z tego względu, mężczyzna nie był ujęty w rejestrze wyborców, a jego żądanie o dopisanie zostało oddalone przez władze miasta. HFPC pomogła klientowi w znalezieniu pełnomocników, którzy – na zasadach *pro bono* – wnieśli w jego imieniu skargę do sądu i reprezentowali go na rozprawie. Ponadto, Fundacja sama wstąpiła do postępowania sądowego, wskazując w swoim piśmie na sprzeczność regulacji kodeksowych z przepisami prawa międzynarodowego i unijnego. Z tego względu, w swoim piśmie procesowym HFPC argumentowała, że sąd powinien odmówić zastosowania przepisów krajowy i wpisać mężczyznę do rejestru wyborców opierając się bezpośrednio na prawie międzynarodowym i unijnym lub zadać pytanie prejudycjalne do Trybunału Sprawiedliwości UE na temat zgodności pozbawienia praw wyborczych osób ubezwłasnowolnionych z Traktatem o UE i Kartą Praw Podstawowych. W postanowieniu z dnia 19 kwietnia 2019 r. Sąd Rejonowy w Nowym Sączu podzielił argumentację HFPC oraz pełnomocników ubezwłasnowolnionego mężczyzny i nakazał wpisanie go do rejestru wyborców. Dzięki takiemu rozstrzygnięciu, klient Fundacji mógł wziąć czynny udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Orzeczenie to ma wymiar precedensowy i może przyczynić się do zwiększenia ochrony praw politycznych osób z niepełnosprawnością w Polsce.

Fundacja wstąpiła także do postępowania dotyczącego wniosku pary osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim o wyrażenie przez sąd zezwolenia na zawarcie małżeństwa. Osoby te od kilku lat pozostają w stabilnym związku i wspólnie zamieszkują. Niestety, zgodnie z przepisami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, osoba „dotknięta chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym” może zawrzeć związek małżeński jedynie za zgodą sądu, która może być udzielona, jeśli stan zdrowia lub umysłu osoby „nie zagraża małżeństwu ani zdrowiu przyszłego potomstwa”, a przy tym nie została ona ubezwłasnowolniona. W 2016 r. regulacja ta została uznana przez Trybunał Konstytucyjny za zgodną z Konstytucją, jednak w dalszym ciągu wywołuje wiele kontrowersji. Poprzez wstąpienie do postępowania oraz zapewnienie klientom pomocy ze strony profesjonalnego pełnomocnika reprezentującego ich na zasadach *pro bono*, Fundacja zmierza do pełnego wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy, a w konsekwencji – zapewnienia poszanowania prawa do ochrony życia prywatnego i rodzinnego osób z niepełnosprawnością.

W związku z kryzysem praworządności HFPC coraz częściej korzysta również z mechanizmu ochrony praw człowieka, jaki może gwarantować Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

Sąd Okręgowy w Krakowie zadał pytanie prejudycjalne do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej o rozumienie pojęcia dyskryminacji w zatrudnieniu. HFPC uczestniczyła w opracowaniu projektu pytania, a na możliwość zwrócenia się z pytaniem wskazał sądowi prawnik *pro bono* reprezentujący na prośbę HFPC klientkę. Sprawa ta dotyczyła arbitralnego różnicowania uprawnień pracownika w zakładzie pracy w zależności od momentu złożenia pracodawcy orzeczenia o niepełnosprawności. Sprawa obecnie czeka na rozpoznanie przez TSUE i jest po etapie wymiany pism między stronami postępowania przed Trybunałem.

Fundacja, podobnie jak w latach poprzednich, składa również opinie *amicus curiae* do spraw zawisłych przed ETPC i dotyczących innych państw, które mogą potencjalnie wpłynąć także na standardy ochrony praw człowieka Polsce. W tym zakresie, HFPC, wspólnie z czeską organizacją „Forum for Human Rights”, złożyła opinię w sprawie *M.C. przeciwko Rumunii*, dotyczącej chłopca z niepełnosprawnością, który padł ofiarą szkolnego bullyingu. W opinii *amicus curiae* przedstawiliśmy problemy z dostępem osób z niepełnosprawnością do prawa do nauki oraz ochroną uczniów z niepełnosprawnością przed bullyingiem w Polsce i w Czechach.

HFPC jest wiodącą organizacją krajową zaangażowaną **W LITYGACJĘ STRATEGICZNĄ NA RZECZ MIGRANTÓW I UCHODźCÓW**.

Szczegółowe problemy, jakimi się zajmujemy to m.in.:

- brak odpowiedniej identyfikacji ofiar przemocy w postępowaniach o umieszczenie cudzoziemców w strzeżonym ośrodku;
- brak uwzględniania zasady dobra dziecka w postępowaniach o umieszczenie cudzoziemców w strzeżonym ośrodku;
- odmowy wjazdu wydawane cudzoziemcom, którzy na granicy deklarowali chęć ubiegania się o ochronę międzynarodową w Polsce;
- brak gwarancji proceduralnych dla cudzoziemców, których pobyt w Polsce został uznany za zagrożenie dla bezpieczeństwa, a którzy w trakcie postępowań nie mają żadnej

możliwości poznania podstaw faktycznych decyzji. Jedną z najważniejszych spraw z tego zakresu jest sprawa rodziny uchodźców z Tadżykistanu (rodziców z dziećmi), którzy w 2017 r. zostali umieszczeni w strzeżonym ośrodku dla cudzoziemców w trakcie postępowania w sprawie o udzielenie ochrony międzynarodowej. Matka padła ofiarą tortur w kraju pochodzenia, zaś detencja miała zły wpływ na rozwój dzieci. Obie okoliczności zostały stwierdzone opiniami psychologów i psychiatrów. Dopiero po dokonaniu próby samobójczej przez matkę rodzina została zwolniona ze strzeżonego ośrodka. W związku z powyższym, w raportowanym okresie, przed Sądem Okręgowym w Warszawie rozpoczęło się postępowanie w sprawie o zadośćuczynienie za niesłuszne pozbawienie wolności cudzoziemców. Jednocześnie w imieniu cudzoziemców została złożona skarga do ETPC, który w 2018 r. zakomunikował sprawę polskim władzom.¹

- W 2019 roku HFPC przyłączyła się w charakterze organizacji społecznej do postępowania w przedmiocie trwającej 10 miesięcy detencji samotnego ojca z dwójką dzieci. HFPC nie po raz pierwszy podnosiła konieczność badania przez sądy najlepszego interesu dziecka w tych sprawach. W sprawie tej przygotowana jest skarga do Komitetu Praw Człowieka ONZ.

HFPC zajmowała się również kwestią identyfikacji ofiar tortur w ramach postępowań w sprawie o udzielenie ochrony międzynarodowej. Wskazywaliśmy, że w prowadzonych przez nas sprawach z prywatnych opinii psychologicznych wynikało, że cudzoziemiec cierpi na zaburzenia psychiczne spowodowane doznaną przemocą. W związku z tym obowiązkiem organu prowadzącego postępowanie powinno być dokładne zbadanie stanu zdrowia cudzoziemca i wzięcie pod uwagę tego stanu na zdolność cudzoziemca do logicznego i spójnego relacjonowania swoich doświadczeń. Jednak w badanym okresie NSA podzielił zdanie organów stwierdzając, że niespójności w zeznaniach cudzoziemców są poważne, zaś nie było potrzeby powoływania biegłego przez organ w celu zbadania stanu zdrowia psychicznego cudzoziemca (m.in. wyrok NSA z 16.05.2019 sygn. akt II OSK 3536/18 oraz wyrok NSA z 13.06.2019 sygn. akt II OSK 3769/18). Po zakończeniu postępowań na poziomie krajowym planowane jest złożenie skarg do międzynarodowych mechanizmów ochrony praw człowieka.

W 2019 roku HFPC kontynuowała sprawy przed ETPC dotyczące odmów wjazdu wydane na wschodniej granicy Polski cudzoziemcom, którzy chcieli złożyć wnioski o udzielenie ochrony międzynarodowej (sprawa D.A. i Inni p. Polsce, zakomunikowana polskim władzom 20 lipca 2017 r.² oraz w czterech innych sprawach jeszcze nie zakomunikowanych przez Trybunał). Ponadto prawnicy HFPC przygotowali raport podsumowujący sytuację na wschodniej granicy polski, zawierający także opis litygacji strategicznej prowadzonej w tym temacie w latach 2017-2018.³

HFPC zajmowała się również sprawami cudzoziemców, których pobyt w Polsce został uznany za zagrożenie dla bezpieczeństwa. W trakcie postępowania cudzoziemcy nie zostali

¹ Skarga M.Z. i Inni p. Polsce, skarga nr. 79752/16, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180603>

² Skarga D.A. i Inni p. Polsce, skarga nr 51246/17, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177298>

³ HFPC, *Dostęp do procedury azylowej na zewnętrznych granicach Polski. Stan obecny i wyzwania do przyszłość*, dostępny na stronie <http://www.hfhr.pl/dostep-do-procedury-azylowej-na-zewnetrznych-granicach-polski-stan-obecny-i-wyzwania-do-przyszlosc-raport-hfpc/>, skrót raportu w jęz. angielskim <https://www.hfhr.pl/en/hfhr-report-access-to-asylum-procedure-at-polands-external-borders-current-state-of-affairs-and-future-challenges/>

poinformowani o przyczynach takiego stwierdzenia, zaś decyzje nie zawierały uzasadnienia faktycznego. W trakcie postępowań prowadzonych przed polskimi sądami wskazano, że cudzoziemcy nie mieli w takiej sytuacji żadnej możliwości podjęcia obrony poprzez odniesienie się do stanowiska władz. W ten sposób doszło do naruszenia praw proceduralnych z art. 8 Konwencji oraz art. 1 Protokołu 7 do Konwencji, jak również art. 47 Karty praw podstawowych UE. Ostatni przepis został zinterpretowany w wyroku TSUE C-300/11, gdzie stwierdzono, że w tego typu sytuacjach cudzoziemiec powinien zostać poinformowany o zasadniczych względach wydanej decyzji. W latach poprzednich orzecznictwo polskich sądów wskazywało na to, że przepisy polskiego prawa spełniają wszelkie wymogi Konwencji i prawa UE w ten sposób, że to sąd krajowy ma wgląd we wszystkie dokumenty sprawy (w tym również niejawne) i ma obowiązek je ocenić. W raportowanym okresie nastąpiła zmiana orzecznictwa i w szeregu spraw Naczelny Sąd Administracyjny wskazał, że w tego typu sprawach mają zastosowanie przepisy prawa UE. Jednak NSA równocześnie stwierdził, że sąd krajowy ma szeroki margines swobody w zakresie określania tego, czym są zasadnicze względy wydanej decyzji i stwierdził, że dane podane cudzoziemcowi w trakcie postępowania są wystarczające (wyrok z 6.02.2019 sygn. akt II OSK 3002/18 oraz wyrok z 5.04.2019 sygn. akt II OSK 3210/18).

HFPC przygotowała również opinię przyjaciela sądu w sprawie Muhammad i Muhammad p. Rumunii toczącej się przed Wielką Izbą Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W opinii wskazaliśmy m.in., że gwarancje proceduralne z art. 1 Protokołu 7 do Konwencji nie są spełnione, gdy w sprawie tylko sędziowie mają dostęp do dokumentów niejawnych, które nie zostały ujawnione samym cudzoziemcom.⁴

HFPC od zawsze angażuje się w sprawy osób zatrzymywanych przez Policję. Te działania kontynuowała również w 2019 roku. W lipcu 2018 roku HFPC przystąpiła do postępowania prowadzonego w związku ze śmiercią mężczyzny w maju 2016 r. na Komendzie Policji Wrocław-Stare Miasto we Wrocławiu, która w I instancji toczyła się przed Sądem Rejonowym Wrocław-Śródmieście we Wrocławiu. W ocenie Fundacji sprawa ta jest szczególnie istotna, ponieważ stała się przedmiotem burzliwej debaty publicznej i ma wyjątkowe znaczenie w kontekście budowania kultury braku tolerancji dla tortur. W toku postępowania Fundacja przedstawiła stanowisko, w którym przywołała standardy międzynarodowe, w tym w szczególności orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. HFPC zaprezentowała szczegółowo, jak Europejski Trybunał Praw Człowieka rozumie pojęcie tortur. Fundacja zwróciła również uwagę sądu na możliwość praktycznego zastosowania przez sądy art. 1 ust. 1 Konwencji o zakazie tortur, który określa definicję tortur. 21 czerwca 2019 roku Sąd Rejonowy Wrocław-Śródmieście we Wrocławiu wydał wyrok, w którym uznał, że wszyscy policjanci są winni zarzucanych mu czynów i orzeczono wobec nich kary 2 lata i 6 miesięcy pozbawienia wolności dla policjanta, który posługiwał się paralizatorem, a wobec pozostałych oskarżonych – 2 lata pozbawienia wolności.

HFPC KONTYNUUJE RÓWNIEŻ PROWADZENIE SPRAW DOTYCZĄCYCH PRAW OSÓB LGBT. W raportowanym okresie Fundacja była zaangażowana w kontynuację sprawy, której przedmiotem była

⁴ HFPC, Gwarancje proceduralne w sprawach wydalenia cudzoziemców uznanych za zagrożenie dla bezpieczeństwa, dostępne na stronie <https://www.hfhr.pl/gwarancje-proceduralne-w-sprawach-wydalenia-cudzoziemcow-uznanych-za-zagrozenie-dla-bezpieczenstwa-opinia-przyjaciela-sadu-do-etpc-ws-muhammad-i-muhammad-przeciwko-rumunii/>

transkrypcja zagranicznego aktu urodzenia, w którym jako rodzice widniały dwie kobiety. W 2018 r. Naczelny Sąd Administracyjny (NSA) przesądził o dopuszczalności transkrypcji takiego aktu w tej konkretnej sprawie. W wyniku wykonania wyroku doszło do transkrypcji, jednak czynność ta została zaskarżona do sądu administracyjnego przez prokuratora jako sprzeczna z podstawowymi zasadami porządku prawnego (klauzula porządku publicznego). HFPC przystąpiła do sprawy przed Wojewódzkim Sędem Administracyjnym w Krakowie. Sąd nie uwzględnił skargi prokuratora i podkreślił, że o konieczności dokonania transkrypcji aktu urodzenia w tej sprawie przesądził NSA w 2018 r., a odmowa jej dokonania stanowiłaby naruszenie praw dziecka. Ponadto HFPC została dopuszczona jako strona do postępowania przed Naczelnym Sędem Administracyjnym w innej sprawie, w której skład orzekający wystąpił do składu 7 sędziów NSA o rozstrzygnięcie rozbieżności w orzecznictwie sądów administracyjnych dotyczących tego, czy dopuszczalna jest transkrypcja zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice są wpisane osoby tej samej płci. Data podjęcia uchwały przez skład 7 sędziów NSA nie jest jeszcze znana.

Powyżej wskazane sprawy nie są jedynymi sprawami z zakresu prawa antydyskryminacyjnego. Sukcesem zakończyła się sprawa 10-ciu nauczycielek, z którymi pracodawca w sposób faktyczny zakończył stosunek pracy. Wszystkie te kobiety w chwili otrzymania świadectw pracy były w ciąży albo korzystały z urlopów macierzyńskich lub wychowawczych. Pracodawca nie dokonał formalnego wypowiedzenia umów o pracę tym kobietom, ani też nie zawarł z nimi porozumienia, które pozwalałoby na rozwiązania stosunku pracy. Pozostałym nauczycielom, którzy nie korzystali z uprawnień związanych z rodzicielstwem zaproponowano zawarcie nowych umów o pracę ze spółką, która była powiązana z dotychczasowym pracodawcą. HFPC jako organizacja pozarządowa przystąpiła do klientek w toczącym się postępowaniu przed sądem pracy. Sąd uznał, że nie doszło do zakończenia stosunku pracy między nauczycielkami a ich pracodawcą. Dodatkowo sąd zasądził odszkodowanie za naruszenie zasad równego traktowania. Sąd uznał, że pracodawca dopuścił się rażącej dyskryminacji ze względu na płeć i pełnienie ról rodzicielskich. Wyrok nie jest prawomocny.

1.3.4. NIEZWYKLE WAŻNYM OBSZAREM ZJAWISK KTÓREMU POŚWIĘCILIŚMY SPORO UWAGI BYŁY WRESZCIE SPRAWY Z ZAKRESU WOLNOŚCI SŁOWA

W 2019 r. w ramach programu Media Legal Defence Initiative Helsińska Fundacja Praw Człowieka (HFPCz) podjęła szereg działań mających na celu podniesienie poziomu ochrony wolności słowa w Polsce we wszystkich mediach krajowych i lokalnych, w tym w prasie, radiu, telewizji i Internecie. W okresie sprawozdawczym HFPCz była zaangażowana w kilka spraw dotyczących m.in. wolności relacjonowania i relacjonowania demonstracji w mediach, ochrony wolności słowa dziennikarzy pracujących dla mediów publicznych, przywileju reportera, nakazu sądowego o zakazie publikacji informacji, czynów przestępczych polegających na obrażaniu uczuć religijnych w kontekście satyry, nieuzasadnionej odmowy dostępu do parlamentu dla dziennikarzy.

Ponieważ instytucjonalne gwarancje niezależności mediów publicznych w Polsce zostały osłabione przez reformy wprowadzone w 2016 roku, potrzeba ochrony wolności słowa

poszczególnych dziennikarzy zatrudnionych przez nadawców publicznych stała się szczególnie istotna.

Jeden z kluczowych przełomowych przypadków popartych przez HFPC w 2019 r. dotyczył dziennikarki agencji prasowej Doroty Nygren, która odmówiła wykonania polecenia przełożonego, które uznała za sprzeczne z zasadami etyki dziennikarskiej. W odwecie została przeniesiona do archiwum agencji prasowej, a jej wynagrodzenie zostało obniżone. W naszym briefie amicus curiae zaznaczyliśmy, że dziennikarze powinni mieć możliwość odmowy wykonania poleceń otrzymanych od swoich przełożonych w sytuacji, gdy oczekuje się od nich, że będą produkować materiały dziennikarskie, które naruszają standardy etyczne dziennikarstwa. Podtrzymał to Sąd Okręgowy, który stwierdził naruszenie zasad równego traktowania wobec dziennikarza. Sąd podkreślił, że polityka redakcyjna i interesy spółki informacyjnej muszą ulegać wymogom wynikającym z zasady dziennikarskiej staranności. Ponieważ w różnych krajach europejskich pojawiły się doniesienia o wywieraniu nacisków politycznych na media publiczne, sprawa ta może pomóc w wypracowaniu standardów ochrony dziennikarzy przed wszelką nadmierną presją.

HFPC wystąpiła również w obronie (udzielając pomocy prawnej pro bono) bezstronnej politycznie dziennikarki radiowej Grażyny Bochenek, która zdecydowała się wyemitować nieprzychylny komentarz wyrażony przez słuchacza na temat Prezydenta Polski podczas prowadzonego przez niego programu radiowego. Z tego powodu dyrektor radiostacji udzielił dziennikarce nagany i zdecydował o zakazie prowadzenia przez nią audycji na żywo. Złożył też skargę do prokuratury, w której stwierdził, że istnieje możliwość zniesławienia głowy państwa. HFPC wyraziła swoje stanowisko w tej sprawie, podkreślając, że sankcja ta jest niezgodna ze standardami określonymi w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nieproporcjonalny charakter kary w stosunku do materiałów dziennikarskich może zniechęcać media do poruszania tematów, które są kontrowersyjne lub nie do zaakceptowania przez władze. Sąd uchylił naganę nałożoną na dziennikarza. Byliśmy również zaangażowani w inne sprawy dotyczące dziennikarzy zwolnionych z pracy w mediach publicznych. Zorganizowaliśmy także pomoc prawną pro bono dla Justyny Śliwowskiej-

-M, dziennikarka, której wizerunek został wykorzystany bez jej zgody w spocie kampanii wyborczej. Interweniowaliśmy również w sprawie dziennikarza radiowego Łukasza Warzechy, z którym rozwiązano umowę o pracę w radiostacji, a także w sprawie MO, któremu po rozmowie z liderem partii rządzącej Prawo i Sprawiedliwość (PIS) zakazano rozmów z mediami.

W porównaniu z poprzednimi latami HFPC zaobserwowała większą liczbę nakazów sądowych zakazujących publikacji informacji, co stanowi szczególnie niebezpieczny rodzaj ingerencji w wolność słowa. Dwie sprawy dotyczące dziennikarzy MZi GR zostały pomyślnie zakończone. Obserwujemy również spadek bezpieczeństwa dziennikarzy relacjonujących newralgiczne wydarzenia publiczne, takie jak demonstracje czy protesty. W 2019 roku interweniowaliśmy w sprawie PF, dziennikarza Gazety Wyborczej, który został zaatakowany przez grupę protestujących. HFPC zwróciła uwagę w swoim raporcie amicus curiae, że udzielanie informacji jest jedną z podstawowych funkcji mediów pełniących rolę tzw. "publicznego stróża" w społeczeństwie demokratycznym i przedstawiciele mediów powinni być objęci szczególną ochroną przy okazji relacjonowania podobnych wydarzeń.

HFPC konsekwentnie wzywa do podjęcia działań na rzecz pełnej dekryminalizacji zniesławienia. HFPC przedstawiła Marszałkowi Senatu swoje stanowisko w sprawie zbliżającej się nowelizacji kodeksu karnego, która w naszej opinii jest krokiem wstecz w dyskusji i stwarza ryzyko nadużyć. Artykuł 212 jest często stosowany w celu ograniczenia uzasadnionej krytyki. W 2019 roku HFPC wyraziła zaniepokojenie, zwracając uwagę, że lider rządzącej partii PIS złożył w prokuraturze skargę na rzekome zniesławienie przez "Gazetę Wyborczą" wraz z wnioskiem o ściganie rzekomego zniesławienia z oskarżenia publicznego. Przepięstwo zniesławienia jest traktowane jako knebel szczególnie dla lokalnych mediów. Monitorowaliśmy także sprawę lokalnego blogera, JK, który zamieścił na swojej stronie internetowej krytyczną uwagę na temat urzędnika publicznego z Kazimierza Dolnego. Czasami politycy uciekają się do pozasądowych metod tłumienia krytyki ze strony prasy. HFPC śledziła proces MN, burmistrza Przedborza, który został oskarżony o podżeganie do popełnienia przestępstwa, czyli wysyłanie gróźb kryminalnych do lokalnych blogerów, jego politycznych przeciwników. W 2019 roku sąd skazał burmistrza na rok pozbawienia wolności w zawieszeniu.

1.4. Monitoring Ustawodawczy

Celem prowadzonego od początku istnienia HFPC programu „ Monitorowanie postępowania legislacyjnego” jest obserwowanie wszystkich etapów procesu legislacyjnego w celu rozpoznania ewentualnych zagrożeń dla praw człowieka. W ramach programu opracowywane są analizy, opinie i rekomendacje dotyczące projektów ustaw m.in. w obszarze wymiaru sprawiedliwości. Z tych powodów program koncentruje się na opracowaniu mechanizmów, które pozwolą mediom i członkom społeczeństwa obywatelskiego na skuteczniejsze angażowanie się w proces legislacyjny.

W 2019 r. w ramach działań programu HFPC monitorowała proces legislacyjny zarówno na etapie prac Rady Ministrów, jak i Sejmu i Senatu oraz zidentyfikowała co najmniej 10 projektów nowych ustaw i nowelizacji starych, które stanowiły zagrożenie dla praw człowieka. W przypadku ośmiu z nich, HFPC przedstawiła opinie prawne. W szczególności, HFPC przeanalizowała i wydała opinie prawne do:

- projektu ustawy o zmianie Kodeksu karnego - projekt dotyczył nadzwyczajnego zaostrzenia kar za przestępstwa, rezygnacji z edukacyjnego celu kary oraz wprowadzenia kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia.
- projektu ustawy o zmianie Kodeksu postępowania karnego - projekt ten zmniejszył poziom gwarancji procesowych dla osób oskarżonych o popełnienie przestępstwa m.in. poprzez wprowadzenie wyjątków od zakazów reformatio in peius oraz możliwości prowadzenia postępowania bez obecności zarówno oskarżonego, jak i obrońcy;
- projektu ustawy o Komisji ds. wyjaśnienia przypadków czynów skierowanych przeciwko wolności seksualnej nieletnich poniżej 15 roku życia - projekt wprowadził rozwiązania naruszające zasadę domniemania niewinności oraz wymiar sądowy kary.
- projektu ustawy o przestępczości nieletnich - projekt wprowadził zupełnie nowe rozwiązania prawne dotyczące statusu nieletnich, którzy popełnili przestępstwo, a także ramy instytucjonalne dla zakładów karnych.

- projektu ustawy o zmianie ustawy o sądach administracyjnych oraz ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa - projekt wykluczał możliwość zakwestionowania przed sądem uchwały Krajowej Rady Sądownictwa dotyczącej indywidualnej sprawy sędziego.

- projektu obywatelskiego ustawy o zmianie Kodeksu karnego - projekt mający na celu penalizację edukacji seksualnej dzieci i młodzieży.

- projektu ustawy o zmianie m.in. ustawy o sądach powszechnych - projekt miał na celu zakazanie sędziom wykonywania wyroku TSUE z dnia 19 listopada 2019 r., ograniczenie roli samorządu sędziowskiego i ingerencję w proces wyboru nowego Prezesa Sądu Najwyższego oraz ustanowienie mechanizmów wzmacniających „efekt mrożący” wobec sędziów.

- projektu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie wzoru uzasadnienia pisemnego sądu.

HFPC rozpoczęła również przygotowywanie opinii prawnych dotyczących dwóch innych projektów ustaw:

- projektu ustawy o zmianie ustawy Prawo geologiczne i górnicze - ułatwiającej lokalizację kopalń węgla, bez konsultacji z mieszkańcami dotkniętych nimi terenów.

- projektu ustawy o zmianie Kodeksu karnego wykonawczego - projekt ten zmienił zasady przeprowadzania rewizji osobistych w jednostkach penitencjarnych, co doprowadziło do naruszenia przepisów art. 3 EKPC.

Jednak z uwagi na wycofanie się większości parlamentarnej z tych propozycji, HFPC wstrzymała się z przygotowaniem szczegółowej opinii w obu tych projektach.

Prawnicy HFPC uczestniczyli także w kilkunastu posiedzeniach Komisji Sejmowych i Senackich. Program koncentrował się również na opiniowaniu sposobu przygotowywania aktów prawnych, opracowywaniu oświadczeń dotyczących procesu legislacyjnego w kraju oraz na podnoszeniu świadomości społecznej w zakresie konsekwencji, jakie może przynieść przyjęcie i wdrożenie konkretnych projektów ustaw. W tym celu HFPC wykorzystywała swoje kanały mediów społecznościowych, jak również szeroko współpracowała z dziennikarzami.

1.5. Badania wspólne z partnerami z UE dotyczące praw i wolności to m.in. udział w projektach:

- * Prawo do obrony w procedurach dowodowych
- * Wzmocnienie praw osób podejrzanych lub oskarżonych o popełnienie przestępstwa za pośrednictwem krajowych instytucji praw człowieka
- * EUPRETRIALRIGHTS: Poprawa ochrony praw podstawowych i dostępu do pomocy prawnej dla więźniów zatrzymanych w Unii Europejskiej
- * Seria badań zrealizowanych w ramach współpracy z Agencją Praw Podstawowych (FRA)

1.6. Tybet

Aktualizowaliśmy stronę HFPC zawierającą teksty źródłowe i raporty o sytuacji w Tybecie, udostępniając ponad 200 nowych dokumentów. Prowadziliśmy codzienny serwis informacyjny w mediach społecznościowych i utrzymywaliśmy kontakt z mediami. Współpracowaliśmy z organizacjami związanymi z Tybetem i Zespołem Polsko-Tybetańskim w Sejmie, systematycznie przekazywaliśmy raporty parlamentarzystom oraz MSZ. Akredytowaliśmy tybetańskich działaczy, umożliwiając im uczestniczenie w pracach Rady Praw Człowieka ONZ. Konsultowaliśmy książki o Tybecie, przygotowaliśmy do wydania pierwszy na świecie zbiór tybetańskich opowiadań o rewolucji kulturalnej. Pomagaliśmy organizować pomoc dla więźniów politycznych w Tybecie oraz ich rodzin, wspieraliśmy polską klinikę przy tybetańskim klasztorze w Nepalu. Zorganizowaliśmy wizytę w Polsce i spotkania Richarda Gere, obecnie głównego darczyńcy programu

1.7. Działania na Wschodzie

Zgodnie z założeniami strategii, Fundacja z powodzeniem pełniła rolę ośrodka dla obrońców praw człowieka i organizacji pozarządowych z krajów postsowieckich. HFPCz starała się utrzymać istniejącą infrastrukturę organizacji pozarządowych w czasach kurczenia się przestrzeni dla społeczeństwa obywatelskiego i dalszego umacniania autorytarnych zasad w państwach byłego ZSRR. Fundacja uruchomiła mechanizmy szybkiego reagowania w sytuacjach kryzysowych, współpracując w nieformalnej sieci z takimi organizacjami, jak Norweski Komitet Helsiński, Frontline Defenders i Freedom House. HFPCz udzieliła bezpośredniego wsparcia 45 obrońcom praw człowieka w postaci czasowych przesiedleń, dotacji na zwiększenie bezpieczeństwa fizycznego i informatycznego organizacji pozarządowych, dotacji na zwiększenie dobrobytu obrońców praw człowieka i członków ich rodzin itp. Naszą strategię udzielania pomocy w sytuacjach kryzysowych obrońcom praw człowieka wspiera Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, które ustanowiło specjalną procedurę pod nazwą "System Wizowy Pilnej Reakcji", mającą na celu pomoc w relokacji do Polski obrońców praw człowieka i członków ich rodzin, którzy są zagrożeni. Procedura ta została ustanowiona przede wszystkim dla obrońców praw człowieka z Rosji, jednak obecnie trwa proces konsultacji z polskim MSZ w celu rozszerzenia zakresu procedury na wszystkich obrońców praw człowieka z obszaru postsowieckiego.

Fundacja kontynuowała współpracę z poszczególnymi organizacjami pozarządowymi i obrońcami praw człowieka, a także z koalicjami organizacji pozarządowych w Azji Środkowej, na Ukrainie i Białorusi. Staraliśmy się sprzyjać wymianie poglądów i budowaniu sojuszy, w szczególności międzysektorowych koalicji na rzecz rozwiązywania konkretnych problemów w zakresie praw człowieka. Bazując na doskonałych relacjach HFPCz z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się prawami człowieka w byłej ZSRR, przyjęliśmy rolę podmiotu zewnętrznego, który buduje więzi między organizacjami pozarządowymi - członkami ruchu, łączy je ze sobą, koordynuje działania i proponuje nowe pomysły. Jedną z cennych z punktu widzenia rozwoju ruchu na rzecz praw człowieka inicjatyw była zorganizowana przez HFPC Konferencja Koalicji przeciwko torturom w Azji Środkowej w 2019 roku, na której wiodące organizacje pozarządowe zajmujące się prawami człowieka miały okazję do wymiany

doświadczeń, ale także do zanurzenia się w świecie nowych idei w dziedzinie komunikacji strategicznej, kształcenia na odległość, fundraisingu społecznego i innych nowoczesnych form budowania zrównoważonego rozwoju organizacji pozarządowych.

W okresie sprawozdawczym Fundacja uruchomiła program strategicznych sporów sądowych w przestrzeni postradzieckiej. HFPC różni się swoim podejściem do strategicznych działań w zakresie sporów sądowych prowadzonych przez inne podmioty. Traktujemy strategiczne postępowania sądowe jako sposób kształcenia zarówno obrońców praw człowieka jak i prawników organizacji pozarządowych, a także sędziów oraz funkcjonariuszy organów ścigania. Dlatego też koncentrujemy się na sprawach toczących się przed sądami pierwszej instancji. Jednym ze skutecznych instrumentów stosowanych w sądach na poziomie krajowym jest przedstawienie *amicus curiae* brief , którego celem jest przedstawienie istotnych międzynarodowych standardów i kwestii związanych z ich stosowaniem w konkretnej sytuacji, rozpatrywanej przez sąd krajowy. Wspólnie z prawnikami z organizacji pozarządowych opracowujemy *amicus curiae* brief w celu zwiększenia ich wiedzy na temat standardów praw człowieka oraz umiejętności rozwijania argumentacji praw człowieka w konkretnych sprawach. Z kolei po złożeniu *amicus curiae* brief do sądów, wszyscy uczestnicy procesu, w tym sędziowie, prokuratorzy, a potencjalnie także sędziowie sądów wyższej instancji, muszą zapoznać się z przedstawioną argumentacją, co generuje wspomniany efekt edukacyjny.. Dobrym przykładem na to, iż strategia ta okazała się skuteczna są dwie interwencje HFPC przed sądami krajowymi w Kirgistanie, w których to sędziowie orzekając wykorzystywali argumentację HFPC do uzasadnienia swoich decyzji na korzyść ofiar tortur. Równolegle śledzimy a czasami wręcz uczestniczymy w sprawach toczących się przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, które mają ogromne znaczenie dla krajów byłego ZSRR i mogą potencjalnie mieć duży wpływ na rozwój standardów w zakresie praw człowieka na tym obszarze. Przedłożyliśmy m.in. dwie opinie *amicus curiae* w sprawach przeciwko Rosji i Ukrainie dotyczących wolności słowa w kontekście konfliktów zbrojnych oraz tortur w nielegalnych miejscach zatrzymania w Donbasie; innym przykładem jest sprawa przeciwko Polsce, która dotyczyła deportacji obywateli tadżyckich z Polski i narażania ich na tortury w Tadżykistanie. Łącznie w latach 2018-2019 przeprowadziliśmy 13 interwencji w sprawach toczących się zarówno przed sądami krajowymi, jak i międzynarodowymi.

Warto także wspomnieć, że dzięki środkom przekazanych przez OSF udało nam się pozyskać większe środki od innych darczyńców, co pozwoliło nam nie tylko kontynuować działania na poziomie sprzed 2018 roku, ale także reaktywować je w Rosji (m.in. poprzez uruchomienie dużego projektu finansowanego przez UE, obejmującego współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi w 15 regionach kraju) i Uzbekistanie (poprzez uruchomienie projektu wsparcia obrońców praw człowieka z nowo powstałego po śmierci byłego prezydenta Uzbekistanu Karimowa ruchu obrony praw człowieka).

WATCH DOCS, który ma pozytywne doświadczenia z zaszczepianiem idei i praktyki festiwalu filmów o prawach

człowieka poza granicami Polski (Ukraina, Litwa, Kirgistan, Birma) w grudniu 2019 r. po raz piąty współorganizował też festiwal w Mińsku na Białorusi, współpracując z organizacją pozarządową Zvyano. Piąta edycja festiwalu WATCH DOCS Belarus odbyła się w dniach 5-13 grudnia w Mińsku, z udziałem zaproszonych gości z Polski, Australii, Wielkiej Brytanii, Irlandii i Holandii

(wcześniej, w październiku i listopadzie zorganizowano także projekcje w Mozyrz, Grodnie, Mołodecznie, Stołpcach, Brześciu i w Witebsku). Zaprezentowanych zostało 20 filmów – wśród nich filmy z repertuaru dwóch ostatnich edycji WATCH DOCS w Warszawie i konkurs białoruskich dokumentów o prawach człowieka. Odbyły się również cztery warsztaty dla miejscowych filmowców, w tym warsztaty w formule master class prowadzone przez wybitnego polskiego operatora i dokumentalistę Jacka Petryckiego oraz szefową programów branżowych DOK Leipzig, Brigid O'Shea. Projekcjom towarzyszyły dyskusje, koncerty i spotkania. Festiwal w Mińsku po raz trzeci odbywał się oficjalnie, między innymi w stołecznym kinie Mir i centrum kultury OK 16 i zgromadził 3000 widzów.

Organizatorom udało się uzyskać oficjalną zgodę białoruskich władz, dzięki czemu festiwalowe projekcje mogły odbywać się nie tylko w przestrzeni galerii sztuki, ale także w salach kinowych.

2. Proces wdrażania planowanych innowacji w celu odpowiedniego reagowania na nowe wyzwania.

Celem Helsińskiej Inicjatywy dla Praw Człowieka, nowego programu członkowskiego Fundacji, jest wzmocnienie społecznego poparcia dla praw człowieka i bardziej bezpośrednio – dla samej Fundacji. Ostatecznie nazwany Helsińską Inicjatywą dla Praw Człowieka (z wcześniejszą roboczą nazwą Klubu Helsińskiego), program - zgodnie z założeniami - pełni trzy podstawowe funkcje: fundraisingu wśród indywidualnych darczyńców, kształtowania debaty publicznej oraz mobilizacji.

Rozbudowujemy znacząco projekty około festiwalowe w tym swoją innowacyjną międzynarodową platformę FUTURE DOCS.

W latach 2018-2019 Fundacja rozpoczęła proces przygotowań do kolejnego ważnego rozszerzenia działań przewidzianego w strategii czyli ożywienia programów edukacji praw człowieka.

2.1. HELSIŃSKA INICJATYWA DLA PRAW CZŁOWIEKA

W okresie objętym niniejszym sprawozdaniem Helsińska Fundacja Praw Człowieka przygotowała, dopracowała i uruchomiła narzędzia niezbędne do funkcjonowania Klubu Helsińskiego (który ostatecznie przyjął nazwę Helsińska Inicjatywa na rzecz Praw Człowieka, w skrócie: Inicjatywa Helsińska), chociaż nie wszystkie zdały egzamin w praktyce i w 2020 roku, wraz z projektowanymi zmianami w komunikacji HFPC (m. in. nowa strona www) niektóre z nich będą musiały być opracowane na nowo. Są to przede wszystkim: system rejestracji, strona internetowa zintegrowana z systemem opłat członkowskich oraz CRM, a także system udostępniania filmów dokumentalnych do projekcji i debat. Oficjalne uruchomienie systemu rejestracji Inicjatywy miało miejsce podczas 18. festiwalu WATCH DOCS w Warszawie, co pozwoliło na wykorzystanie intensywnego PR festiwalu do promocji Inicjatywy. Powoli rozszerzamy naszą bazę członkowską. Rezultaty w dziedzinie fundraisingu nie są na razie zadowalające, Inicjatywa stała się natomiast ważną i coraz skuteczniejszą platformą

kształtowania w Polsce debaty publicznej o prawach człowieka i praworządności. Debaty Helsińskie w Warszawie cieszyły się sporym zainteresowaniem publiczności i dotyczyły palących problemów związanych z przestrzeganiem praw człowieka, do końca stycznia wzięło w nich udział około 1100 uczestników. W całej Polsce zorganizowano 156 projekcji filmów i dyskusji, w których wzięło udział łącznie około 4 700 uczestników (dane szacunkowe, w dużej mierze oparte na ostrożnej ekstrapolacji, ponieważ z niektórych miejsc brak szczegółowej informacji zwrotnej). Pierwsze działania mobilizacyjne Inicjatywy polegały na monitorowaniu ksenofobicznej mowy nienawiści w kampanii wyborczej do samorządu terytorialnego oraz obserwacji postępowań sądowych w sprawach protestów wyborczych. Do monitorowania kampanii wykorzystano nowoczesne narzędzie do badań internetowych, a wyniki monitoringu wywołały dyskusję publiczną. W kolejnych kampaniach wyborczych – w 2019 r. – nadal monitorowaliśmy protesty wyborcze, a także utworzyliśmy specjalną grupę członków Inicjatywy na Facebooku, zajmującą się śledzeniem i demistyfikacją fake newsów godzących w migrantów, uchodźców i osoby nieheteronormatywne. Dwie wystawy fotograficzne wzbogaciły repertuar wydarzeń, które mogą organizować członkowie Inicjatywy przy wsparciu Fundacji. Nawiązano partnerstwo z dwoma spośród największych wydarzeń kulturalnych w Polsce: z festiwalem teatralnym Malta w Poznaniu oraz festiwalem muzycznym Open'er w Gdyni. Jedną z najbardziej udanych imprez w ramach Inicjatywy Helsińskiej odbyła się podczas Dni Wolności i Solidarności w Gdańsku. Obecnie konsultujemy z członkami Inicjatywy nowe potencjalne formaty działań.

Regulamin Inicjatywy Helsińskiej odzwierciedla wszystkie trzy przewidziane dla naszego programu członkowskiego funkcje: fundraising wśród indywidualnych darczyńców, informację i kształtowanie debaty publicznej oraz mobilizację. Po wielu dyskusjach podjęto ważną decyzję, że członkowie po rejestracji mogą wybrać opcję wsparcia finansowego Fundacji w postaci miesięcznych składek członkowskich lub opcję podjęcia działań we współpracy z Fundacją bez wynagrodzenia, albo też obie opcje jednocześnie. Taki model wydawał się być najlepiej dopasowany do naszych złożonych celów, choć jest też niewolny od kontrowersji z perspektywy fundraisingowej.

Nasza baza członkowska wzrosła do 713 osób na dzień 31 grudnia 2019 roku. Jest to rozwój wolniejszy niż zakładaliśmy. W szczególności dla wielu osób już działających pro bono we współpracy z Helsińską Fundacją Praw Człowieka Inicjatywa nie okazała się wystarczająco atrakcyjną nową wartością. Wciąż jednak uważamy, że może ona i powinna w przyszłości skupiać wszelką działalność pro bono związaną z Fundacją oraz fundraising od indywidualnych sympatyków. Proces rozwoju Inicjatywy wymaga jednak znacznie więcej czasu niż zakładaliśmy, a także:

- nowej koncepcji komunikacji Fundacji, nad którą prace zostały już rozpoczęte – Fundacja jest społecznie postrzegana przede wszystkim jako ekspert, w drugiej dopiero kolejności jako „obrońca”, nie jest też organizacją „z natury” mobilizacyjną – dlatego budowa bazy członkowskiej wymaga bardzo starannego i intensywnego komunikowania znaczenia poszczególnych działań Fundacji, ich skali oraz proponowanej sympatykom Fundacji roli;
- mocniej i inaczej sformułowanego apelu fundraisingowego, uzupełnionego innymi możliwościami wsparcia (pracujemy m.in. nad uzyskaniem przez Fundację statusu OPP i pozyskiwaniem środków od członków Inicjatywy z „1%”) niż składki miesięczne o

bardzo niewielkiej wysokości, w dodatku nieregularnie wnoszone, przy czym system informatyczny obsługi płatności musi niestety być opracowany od nowa, znacznie przyjaźniejszy i uwzględniający różne formy płatności;

- innego opracowania oferty działań pro bono we współpracy z Fundacją (o czym niżej).

Większość członków i członkiń Inicjatywy stanowią kobiety (ponad 60%). Około 35% członków i członkiń mieszka w Warszawie, pozostali są rozproszeni po całym kraju. Prawie 70% członków i członkiń mieszka w większych miastach.

W wyniku wewnętrznej ewaluacji Inicjatywy w czerwcu 2019 r. postanowiliśmy trzymać się modelu, w którym członkowie i członkinie Inicjatywy mogą wspierać HFPC finansowo, ale mogą też zdecydować się na współpracę poprzez wspólne działania. Mogą oczywiście łączyć oba te modele. W okresie sprawozdawczym nie zintensyfikowaliśmy szczególnie naszej akcji fundraisingowej, ponieważ chcemy ją powiązać z przebudową całej komunikacji Fundacji zaplanowaną na 2020 rok, w zakresie Inicjatywy Helsińskiej przeznaczając na ten cel część środków pozostałych do wykorzystania z grantu OSF. Nasze wysiłki w zakresie oferowania członkom Inicjatywy form aktywnej współpracy były zdecydowanie bardziej widoczne, co mogło mieć wpływ na proporcję członków Inicjatywy deklarujących chęć udziału w działaniach pro bono do tych deklarujących opłacenie składek członkowskich - ok. 3 do 1. Najślabszą stroną programu członkowskiego jest więc jak dotąd fundraising od indywidualnych członków, który przyniósł do tej pory zaledwie kilka tysięcy złotych.

2.2. FUTURE DOCS - EUROPEJSKI PROJEKT DLA DOKUMENTALISTÓW I OBROŃCÓW PRAW CZŁOWIEKA

Projekt zapoczątkowany jesienią 2015 r. Jest to platforma kreatywnych spotkań poszukujących inspiracji filmowców i aktywistów, z praktyki znających nie tylko problemy i inicjatywy z obszaru praw człowieka, ale i fascynujące ludzkie historie, jakie się za nimi kryją. Celem FUTURE DOCS jest inspirowanie nowych filmów dokumentalnych o dużej sile społecznego oddziaływania. Ubiegłoroczna edycja projektu, skierowana była w szczególności do aktywistów z państw poradzieckich oraz Polski, a także filmowców z całej Europy. Podczas trzech dni warsztatów i roboczych spotkań zawiązało się kilkanaście nowych projektów filmowych, które w 2020 roku będą dalej rozwijane pod okiem tutorów projektu (nagroda dla najlepszego projektu zostanie przyznana w maju 2020).

2.3. OŻYWIENIE PROGRAMÓW EDUKACJI PRAW CZŁOWIEKA NA WSCHODZIE

Zrealizowano dwa pilotażowe badania w Kirgistanie i Tadżykistanie na temat sytuacji edukacji praw człowieka w tych krajach (raport zostanie opublikowany w marcu 2020 r.) i na podstawie wyników badań opracowano koncepcję nowej platformy edukacyjnej HFPC oraz pogłębiony program dotyczący praw człowieka dla młodych liderów organizacji pozarządowych. W 2020 roku planujemy opracowanie nowych materiałów edukacyjnych z wykorzystaniem nowych technologii edukacyjnych, które będą stanowić podstawę nowej platformy edukacyjnej HFPCz, a w 2021 roku uruchomienie nowego pogłębionego kursu edukacyjnego dla młodych działaczy. W dłuższej perspektywie czasowej platforma ta ma być narzędziem, które może być szeroko stosowane w skali globalnej.

2.4. NOWE WYZWANIA STOJĄCE PRZED PRAWAMI CZŁOWIEKA

ETYKA, PRAWA CZŁOWIEKA I NOWE TECHNOLOGIE - PROJEKT SIENNA

W 2019 roku kontynuowaliśmy realizację Projektu SIENNA (*Stakeholder-informed Ethics for New Technologies with High Socio-Economic and Human Rights Impact*), który zajmuje się kwestiami etycznymi i związanymi z prawami człowieka w trzech obszarach technologii: genomiki człowieka, tzw. ulepszania człowieka (ang. human enhancement) i interakcji człowiek–maszyna (robotyka, sztuczna inteligencja). HFPC opracowała raport na temat prawnych wymagań dotyczących obszaru *human enhancement* (także z perspektywy praw człowieka), jak również uczestniczyła między innymi w przygotowaniu analogicznych opracowań w obszarze genomiki oraz robotyki i sztucznej inteligencji. Ponadto w ramach projektu przedstawiciele Fundacji brali udział w charakterze ekspertów w panelu badawczym, mającym na celu poznanie opinii społeczeństwa na temat analizowanych obszarów technologii, jak i również między innymi współprowadzili warsztaty na temat etycznych aspektów związanych ze sztuczną inteligencją dla pracowników Komisji Europejskiej.

3. Działania mające na celu przeciwstawienie się demontażowi rządów prawa w regionie.

Fundacja Helsińska wzmocniła swoją rolę jako:

- niezależnego obserwatora, wydając m.in. kompleksowe raporty na temat sytuacji polskich sędziów pod presją oraz na temat pogorszenia się sytuacji w zakresie praw człowieka i rządów prawa w Polsce w ciągu ostatnich czterech lat, a także monitorując sprawy sądowe uczestników protestów ulicznych, którym postawiono zarzuty karne (około 150 procesów w 2019 r.);
- wiodącego rzecznika rządów prawa i praw człowieka w Polsce na arenie międzynarodowej (UE, Rada Europy, USA i ONZ);
- wiodącego litygatora przed ETPC w polskich sprawach dotyczących niezawisłości sądów (występując w charakterze *amicus curiae*);
- uczestnika dyskusji na temat planów przyszłego procesu przywracania rządów prawa;
- aktywnego partnera innych podmiotów pozarządowych dążących do obrony praworządności i konstytucyjnej demokracji w Polsce.

HFPC rozwijała swoje działania rzecznicze, koncentrując się głównie na niezależności sądownictwa, praworządności i kurczącej się przestrzeni społeczeństwa obywatelskiego.

Jednym z głównych tematów podejmowanych przez HFPC była potrzeba pełnego wdrożenia wiążących orzeczeń sądowych. W tej sferze nie tylko wyroki sądów krajowych i TSUE znalazły się w centrum uwagi Fundacji, ale także oczekujące jeszcze na wykonanie wyroki ETPC. W szczególności HFPC we współpracy z OSJI i European Implementation Network zorganizowała

seminarium dla różnych interesariuszy na temat wdrażania w Polsce wyroków Trybunału w Strasburgu, podsumowane międzynarodową Debatą Helsińską.

3.1. MIĘDZYNARODOWE DZIAŁANIA RZECZNICZE.

W 2019 r. HFPC kontynuowała swoje międzynarodowe działania rzecznicze, koncentrując się głównie na kwestiach związanych z praworządnością, niezawisłością sądownictwa i problemami związanymi z zamykaniem przestrzeni dla społeczeństwa obywatelskiego. Rzecznictwo HFPC opiera się na rzetelnych badaniach i przedstawianiu informacji i analiz, które nie są łatwo dostępne dla organizacji międzynarodowych. Na przykład, w 2019 r. HFPC przeprowadziła pierwsze w Polsce wysokiej jakości badania dotyczące presji wywieranej na sędziów. Eksperti HFPC przeprowadzili wywiady z 40 sędziami w całej Polsce na temat ich obserwacji i doświadczeń związanych z ich pracą w czasach systemowych zmian w sądownictwie. Badanie oferuje wgląd w prace sądów, sposoby przy pomocy których, praca sędziów jest narażona na presję polityczną oraz konsekwencje reformy sądownictwa dla życia zawodowego i osobistego sędziów. Ponadto, w 2019 r. HFPC opublikowała raport dokumentujący skalę i konsekwencje czteroletniego cofania się norm demokratycznych w Polsce.

W 2019 r. HFPC umocniła także swoją pozycję centralnego punktu kontaktowego dla instytucji międzynarodowych poszukujących informacji na temat kryzysu w zakresie rządów prawa w Polsce. HFPC była pierwszą organizacją, która powiadomiła organy traktatowe ONZ o kryzysie w zakresie rządów prawa. Przykładowo, HFPC przygotowała wniosek do Specjalnego Sprawozdawcy ONZ ds. niezależności sędziów i prokuratorów w sprawie jednego z polskich sędziów skazanych przez nową Izbę Dyscyplinarną Sądu Najwyższego. Wniosek ten stał się pierwszą w historii interwencją Specjalnego Sprawozdawcy ONZ skierowaną pod adresem polskiego rządu. Ponadto, eksperci HFPC uczestniczyli w licznych międzynarodowych konferencjach i dyskusjach okrągłego stołu poświęconych kryzysowi rządów prawa w Polsce (m.in. spotkanie z Komisarzem Rady Europy ds. Praw Człowieka, spotkanie ze sprawozdawcami Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy oraz debata na temat niezależności sądownictwa podczas sesji Rady Praw Człowieka w Genewie).

HFPC kontynuowała również swoją strategię rzecznictwa skierowaną do instytucji amerykańskich. W 2019 r. HFPC zorganizowała dwie wizyty rzecznicze w Kongresie USA i Departamencie Stanu.

3.2. LITYGATOR PRZED ETPC.

W 2019 r. HFPC angażowała się nie tylko w sprawy polskie, ale też postępowania, których wynik może w przyszłości mieć znaczenie dla systemu praw człowieka w Europie, a w szczególności prawa do rzetelnego postępowania. To sprawia, że warto odnotować opinię *amicus curiae* HFPC w sprawie *Kövesi przeciwko Rumunii* dotyczącej odwołania skarżącej ze stanowiska naczelnego prokuratora w rumuńskim organie zajmującym się walką z korupcją. W postępowaniu przed Trybunałem w Strasburgu L. Kövesi zarzuca, że jej odwołanie odbyło się z naruszeniem prawa do sądu (nie mogła skutecznie zaskarżyć decyzji w tej sprawie) oraz wolności słowa (według niej było ono motywowane jej krytycznymi

wypowiedziami pod adresem rządzących polityków). W swojej opinii HFPC zwróciła uwagę na znaczenie istnienia niezależnej prokuratury dla poszanowania wolności i praw człowieka, wskazała na międzynarodowe standardy w tym zakresie oraz przedstawiła problemy wynikające z nadmiernego wpływu polityków na funkcjonowanie prokuratury w Polsce.

3.3. HFPC JAKO AKTYWNY PARTNER INNYCH ORGANIZACJI W DZIAŁANIACH NA RZECZ OBRONY PRAWORZĄDNOŚCI I KONSTYTUCYJNEJ DEMOKRACJI W POLSCE I EUROPIE.

HFPC pozostaje bliskim partnerem roboczym instytucji międzynarodowych i regionalnych oraz organizacji pozarządowych. W 2019 r. HFPC brała udział w konsultacjach i spotkaniach ekspertów z ODIHR, ponadto HFPC ściśle współpracowała z American Bar Association nad raportem dotyczącym ataków na sędziów oraz zorganizowała dwie międzynarodowe dyskusje na temat niezależności polskich sędziów. HFPC ściśle współpracuje również z organizacjami z Europy Środkowej i Wschodniej. W 2019 r. HFPC zrealizowała dwa projekty dotyczące zamykania przestrzeni dla społeczeństwa obywatelskiego z partnerami z Węgier i Rumunii. HFPC aktywnie uczestniczy także w działaniach formalnych i nieformalnych sieci działających w Polsce organizacji pozarządowych takich jak m.in. Grupa Zagranica, Komitet Obrony Sprawiedliwości, Grupa „Wspólna sprawa”.

4. 2019 rok w liczbach

MIĘDZYNARODOWY FESTIWAL WATCH DOCS ‘PRAWA CZŁOWIEKA W FILMIE’

- 52 – filmy zaprezentowane na festiwalu
- 81 – projekcje filmów
- 43 – wydarzenia towarzyszące festiwalowi (spotkania, debaty, wykłady, warsztaty)
- 85 154 liczba widzów na festiwalu i w Internecie
- 46 – liczba zagranicznych gości
- 20 260 – liczba zarejestrowanych fanów festiwalu na Facebooku
- 9 360 wydrukowanych rozmaitych materiałów promocyjnych
- 31 miast w Polsce odwiedził Festiwal Objazdowy
- 15 012 widzów Festiwalu Objazdowego

SZKOLENIA W ZAKRESIE PRAW I WOLNOŚCI CZŁOWIEKA DLA RÓŻNYCH GRUP ZAWODOWYCH W POLSCE (SĘDZIOWIE, ADWOKACI, URZĘDNIICY, NGO’S):

- 8 - zorganizowane szkolenia
- 410 – uczestników szkoleń
-

PROGRAM INTERWENCJI PRAWNEJ

- 2885 listów, w tym 1125 to listy od osób, które zwróciły się do nas po raz pierwszy;
- 850 osób przyjęliśmy podczas dyżurów (w tym 364 to porady dla cudzoziemców);
- 70 podjętych interwencji;
- 259 obserwacji sądowych, w tym 150 związanych z udziałem w zgromadzeniach publicznych

PROGRAM SPRAW PRECEDENSOWYCH

- 6 – liczba spraw kontynuowanych z lat ubiegłych na poziomie krajowym
- 16 - Liczba spraw podjętych w 2019 przed ETPC
- 26 - Liczba spraw podjętych w 2019 na poziomie krajowym
- 13 – liczba spraw kontynuowanych z lat ubiegłych przed ETPC
- 5 - liczba wystąpień do Komitetu Ministrów RE
- 1 – liczba spraw podjętych w 2019 przed KPC ONZ

DZIAŁANIA NA RZECZ I WSPÓLNE Z PARTNERAMI Z KRAJÓW BYŁEGO ZSRR

- 20 filmów pokazano w ramach festiwalu na Białorusi
- 3000 widzów uczestniczyło w Festiwalu na Białorusi
- 45 obrońców Praw Człowieka z krajów byłego ZSRR objęliśmy naszym programem wsparcia
- 13 interwencji prawnych przed sądami krajowymi i międzynarodowymi dotyczyło działaczy z byłego ZSRR
-

HELŚIŃSKA INICJATYWA DLA PRAW CZŁOWIEKA

- 12 - zorganizowanych debat helsińskich
- 632 – uczestników debat
- 713 – członków liczy Helsińska Inicjatywa dla Praw Człowieka

OBECNOŚĆ HFPC W MEDIACH SPOŁECZNOŚCIOWYCH

- 60 743 obserwujących – Facebook
- 9802 obserwujących – Twitter
- 401 obserwujących - LinkedIn
- 782 obserwujących - Instagram
- 1802 odbiorców - Newsletter

SPIS TRESCI

1

1.	Działalność edukacyjna, strażnicza, badawcza	1
1.1	Edukacja i uwrażliwianie na naruszenia praw i wolności człowieka	1
1.2	Działania interwencyjne	6
1.3	Litygacja strategiczna	8
1.4	Monitoring ustawodawczy	17
1.5	Projekty badawcze wspólne z organizacjami z UE	19
1.6	Tybet	19
1.7	Działania na Wschodzie	19
2.	Proces wdrażania planowanych innowacji	22
2.1	Helsińska Inicjatywa dla Praw Człowieka	22
2.2	FUTURE DOC's	24
2.3	Ożywienie programów edukacji praw człowieka na Wschodzie	24
2.4	Nowe wyzwania stojące przed prawami człowieka	24
3.	Działania przeciwko demontażowi rule of law	25
3.1	Działania rzecznicze	25
3.2	Litygacja przed ETPC	25
3.3	HFPC jako partner innych organizacji	26
4.	2019 rok w liczbach	27

